

від 30 липня 1996р.[6], ми приєднуємось до думки викладачів кафедри трудового права Львівського національного університету імені Івана Франка, що дисциплінарна відповідальність вказаної категорії працівників не відрізняється від загальної ані дисциплінарним проступком, ані видами дисциплінарних стягнень (пункти 16, 17 та ін.), тобто вона не може бути віднесена до спеціальної дисциплінарної відповідальності.

Висновки. На працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність за статутами, положеннями та іншими актами законодавства про дисципліну, дисциплінарні стягнення можуть накладатися в загальному порядку, а також вищестоящими органами. Працівники, які займають виборні посади, можуть бути звільнені тільки за рішенням органу, який їх обрав, і лише з підстав, передбачених законодавством (ст.147-1 КЗпП України).

Отже, розглянувши питання дисциплінарної відповідальності слід зазначити, що є необхідність в більшій кількості дисциплінарних стягнень на централізованому рівні, залишається й надалі невизначеним коло правопорушників такого виду відповідальності тощо. На нашу думку, вище зазначені питання є першочерговими та потребують свого вирішення в умовах ринкової економіки. Для вдосконалення законодавства, що регулює дисциплінарну відповідальність суддів України, на нашу думку, корисним може бути досвід зарубіжних країн.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України – 1996. – №30.
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.10. // Відомості Верховної Ради України України. – 2010. – № 23.
4. Про державну службу: Закон України від 16.12.93. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52.
5. Про дисципліну працівників залізничного транспорту: положення, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26.01.93 № 55. – Зібрання постанов Уряду України. – 1993. – № 4 – 5.
6. Статут про дисципліну працівників зв'язку: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.07.96. – Зібрання постанов Уряду України. – 1996. – № 15.
7. Про практику розгляду судами трудових спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.92 № 9. – Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних та цивільних справах. – К., 1995.
8. Венедиктов В. С. Адміністративна і кримінальна відповідальність за порушення трудового законодавства / В. С. Венедиктов // Радянське право. – 1991. – № 8.
9. Ставиский П. Р. Дополнительные меры воздействия в трудовом праве / П. Р. Ставиский. // Советское государство и право. -1985.- №5.
10. Хавронюк М.І. Дисциплінарні правопорушення і дисциплінарна відповідальність / М.І. Хавронюк. – К., 2003. – 189 с.

УДК 340.1

Н.В. Охотницька

здобувач,

Львівський державний університет внутрішніх справ

СИСТЕМА ПОВІТОВИХ СУДІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ЗА ЛИТОВСЬКИМ СТАТУТОМ 1566 Р.

Стаття присвячена дослідженню особливостей судової системи за Литовським статутом 1566 р. Охарактеризовано правовий статус земського, гродського та підкоморського судів у Великому князівстві Литовському.

Ключові слова: *Литовські статuti, повітові суди, земський суд, гродський суд, підкоморський суд.*

Статья посвящена исследованию особенностей судебной системы с Литовским уставом 1566 Охарактеризованы правовой статус земского, гродского и подкоморского судов в Великом княжестве Литовском.

Ключевые слова: *Литовские уставы, уездные суды, земский суд, гродский суд подкоморских суд.*

The article investigates the features of the judicial system by the Lithuanian Statute in 1566 characterized the legal status of the rural, hrodski and chamberlain courts in Grand Duchy of Lithuania.

Key words: *Lithuanian statutes, county courts, district court, hrodski court, the court chamberlain.*

Постановка проблеми. З проголошенням незалежності України докорінно змінилася побудова органів державної влади, в тому числі і судової. Внаслідок прийняття Закону України «Про судоустрій і статус

суддів» та нового Кримінального процесуального кодексу України судова система України зазнала певних змін. Проте, не дивлячись на прийняття нового судового законодавства, в юридичній науці, дискусії щодо подальшого вдосконалення судової системи не вщухають. У зв'язку із цим питання про судову систему в правовій державі не може бути належним чином з'ясоване без поглибленого дослідження історичних особливостей її становлення та розвитку. Тому актуальним видається звернення до історичних періодів, коли були проведені позитивні судові реформи. Одним з таких періодів є період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського.

Мета дослідження. Мета статті полягає в дослідженні особливостей судової системи на українських землях за Литовським статутом 1566 р.

Стан дослідження. Певний внесок у розробку цієї проблеми зробили такі вчені, як І.Й.Бойко, С.Г. Ковальова, О.Л. Копиленко, В.С. Кульчицький, П.П.Музиченко, А.Й. Рогожин, О.В. Сокальська, Б.Й. Тищик, І.Я.Терлюк та інші. Проте, більшість вищезазначених науковців більше уваги приділяли загальним питанням судоустрою та судочинства в період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського. Тому питання, які стосуються судової системи на українських землях в цей період потребують подальших досліджень.

Виклад основних положень. Найбільшим здобутком у процесі кодифікації права у Великому князівстві Литовському, а відтак Речі Посполитій, стало укладення та затвердження в XVI ст. трьох Литовських статутів. Перший Литовський статут був укладений та набрав законної сили у 1529 р. під назвою „Старий” і був чинний до 1566 р. Литовський статут 1529 р. означав, що право є для всіх єдиним, що було прогресивним принципом права для середньовічної Європи. Проект Другого Литовського статуту був затверджений 21 грудня 1565 р. і отримав назву „Волинський”, оскільки призначався для застосування на Волині. Юридичної дії цей нормативно-правовий акт набув 1 березня 1566 р. Другий Литовський статут був прийнятий спільно з додатками, тобто привілеями 1563, 1564, 1565 р. З метою адаптації законодавства Великого князівства Литовського до польського права у зв'язку з укладенням Люблінської унії було створено та затверджено Третій Литовський статут 1588 р., який увійшов в історію як „Новий” [1, с. 10].

Важливий етап організації та діяльності судових органів доби Литовсько-Руської держави пов'язаний із прийняттям Другого Литовського статуту (1566 р.), яким фактично і завершилася судова реформа, і охоплює період часу до остаточного розпаду Речі Посполитої в кінці XVIII ст. За Литовським статутом 1566 р. князівство Литовське було поділено на староства і повіти. У кожному повіті передбачалося створення трьох судів – земського, гродського та підкоморського, а апеляційною інстанцією для всіх повітових судів був великий князь литовський [2, с. 19].

Повітові суди Волинського, Брацлавського, Київського й Чернігівського воєводств діяли на підставі приписів Статуту 1566 р., з урахуванням поправок, що періодично вносилися коронними конституціями. Норми Статутів, що регламентували організаційні засади діяльності повітових шляхетських судів, були спрямовані на:

- забезпечення участі шляхти повіту у виборах судових урядників;
- установлення часткової предметної спеціалізації повітових судів;
- впровадження інституту офіційного засвідчення угод і документів; запобігання судовій тяганині [3, с. 51].

За Другим Статутом, земські суди створювалися у кожному повітовому центрі. Земські суди були першим в Україні прикладом відокремлення державного суду від адміністрації. Щоправда, мотиви впровадження елементів розподілу влади в указаний період були не ті, якими пізніше керувався Монтеск'є: найважливішими справами шляхти в цей період залишалися військові справи, судова влада ще тільки розпочала формування, і отримання судових прибутків було для суддів не менш актуальним, ніж відправлення суду як таке. С.Г. Ковальова зауважує, що сама ідея створення такого типу судів, очевидно, була запозичена з Польщі, а саме впровадження земських судів на українських землях було підготовлене об'єктивними умовами їхнього суспільного та державного розвитку. Крім того, під впливом української правової і суспільної традиції інститут земського суду зазнав суттєвих змін, які сприяли виникненню істотної різниці в устрої, компетенції і функціонуванні вказаного виду суду в українських землях [4, с. 67].

Земський суд складався із судді, підсудка й писаря. У судових актах вони фігурують під загальною назвою «врядники судовые земские». Розгляд справи й винесення рішення Статут 1566 р. покладало на суддю й підсудка. Писар лише «радив» і вів протоколи, але робив це з «сумненьем», тобто оцінюючи належність свідчень та «мовеній» (арт. 1, 7 розділ IV Статут 1566 р., арт. 1 розділ IV Статут 1588 р.). Писар міг мати одного або декількох помічників – «підлисків» (арт. 7 розділ IV Статут 1566 р.).

Згідно зі Статутом 1566 р., шляхта обирала 4 кандидати, з-поміж яких великий князь мав затвердити одного. Це затвердження вважалося довічним; у випадку відмови обраного вряdnика від посади, його смерті тощо всі нижчі рангом затверджені особи піднімалися в цій ієрархії на один щабель вище: підсудок займав вакантне місце судді, писар – підсудка. Інші три кандидати у таких випадках не обиралися.

На практиці юрисдикції земського суду на українських землях Великого князівства Литовського підлягали всі мешканці повіту. У судових актах земського суду періоду, який розглядається, знаходимо приклади звертання до земського суду магнатів, шляхти, духовенства, міщан (в тому числі і мешканців магдебургій), представників національних меншин князівства (євреїв, татар), іноземців, які тимчасово

перебували в державі. Таким чином, земський суд у Великому князівстві Литовському, хоча і складався з шляхти, сформувався як позастановий, що, на погляд С.Г. Ковальової, пояснюється давніми демократичними традиціями Литовсько-Руської держави [4, с. 71].

Закон не містив конкретного переліку справ, що належали до компетенції земського суду й становили «речи земскому суду належачи», як це зроблено в арт. 20 розділу IV Статуту 1566 р. щодо компетенції гродського суду. Артикул 2 розділу IV Статуту 1566 р. містить припис: «...судьи и подсудку позывати передь себе, судити и справовати всихъ пановъ радъ, княжатъ, пановъ хоругвонныхъ, шляхту и бояръ о земскіе речи зъ именею однакою одностайно, хто одно кольве въ томъ повете именею свои мети будеть». Законодавець таким чином окреслив коло справ, підсудних земському суду: «судъ земъекій только тыхъ артикуловъ судити немає, и моцы мети не будеть, которые в особливыхъ артикулахъ суду нашему господарському и суду врьдовъ нашихъ кгородьскихъ суть оставлены и злецоиы» [3, с. 55]. Отже, земському суду належали справи осілої в повіті шляхти, що не належали до компетенції гродського й королівського судів.

Гродський суд, як і земський, веде своє походження від колишніх регіональних судів. У гродських, або замкових судах судочинство здійснював одноособово намісник, староста або воєвода. Формальну сторону справи пильнував замковий суддя, книги вів писар. Гродський суд розглядав кримінальні справи всіх вільних людей. Тут велися спеціальні «книги гродські», до яких вписувалися судові рішення, тексти нормативних актів та ін. [5, с. 118].

Діяльність гродських судів є свідченням формування в Литовсько-Руській державі публічного права. Розширюється коло «старостинських артикулів», тобто справ, визнаних державою небезпечними для суспільства, а не тільки для окремої особи; намічається розокремлення цивільних і кримінальних судів, а згодом і цивільного і кримінального процесів. У Литовсько-Руській державі намічається перехід від феодального права до буржуазного. До замкового присуду належали майже всі верстви населення Великого князівства Литовського. У ЦДІАК України зберігаються судові книги Вінницького, Володимирського, Житомирського, Київського гродських судів, записи в яких відносяться до періоду, що розглядається. Видані матеріали книг Луцького гродського суду. Названі судові книги містять справи шляхти, міщан, великокнязівських селян; перед гродським судом ставали приватновласницькі селяни у випадках, коли пан відмовлявся вчинити правосуддя або при скоєнні ними тяжких кримінальних злочинів. Звертались із скаргами магнати, духовенство (католицьке і православне) і навіть міщани магдебургій, а також євреї, незважаючи на те, що мали свої обштинні суди [4, с. 76]. Таким чином, гродський суд можна вважати позастановим.

Повноваження розглядати цивільні спори земський суд поділив із підкоморським судом. До компетенції останнього належали судово-межові справи, що розглядалися на місці («на ґрунті»). До середини XVI ст. процедура судового розмежування у Великому князівстві Литовському проходила за давнім порядком: земельно-межові справи розглядали як місцеві суди (господарські намісники й полюбовні суди), так і центральні судові установи. Норми, що регламентували діяльність підкоморського суду, були ухвалені на Берестейському сеймі 1566 р. [3, с. 56] 3 числа осіб, рекомендованих шляхтою, князь довічно призначав підкоморія, який здійснював судочинство, ухвалюючи рішення з виїздом на місце спору. Однак коли стороною у спорі був підкоморій, то рішення у справі приймав земський суд [2, с. 21].

Характерною особливістю устрою підкоморського суду, на відміну від інших судових установ, була відсутність постійного місця суду й одноосібний розгляд справи. Це пояснюється специфікою справ, що належали до його компетенції й повинні були розглядатися на «ґрунті».

Розглядаючи питання про систему судів на українських землях у складі Литовсько-Руської держави, слід зазначити, що відповідно до Другого Литовського статуту продовжували діяти копні суди, які були залишком від давньоруського суду, про який згадується ще в Руській Правді. Копний суд, безперечно, еволюціонував, але його еволюція була вкрай повільною, що можна пояснити тривалим зберіганням у Великому князівстві Литовському давньоруських засад суспільного та правового життя.

Копний суд був єдиним тогочасним судовим органом, який не мав станового характеру, адже в його засіданнях брали участь усі суспільні групи: від холопів-кріпаків до шляхти та представників уряду. Тому він мав значний авторитет у більшій частині суспільства [6, с. 80]. Це зокрема було пов'язано з тим, що за колом осіб підсудності копного суду підлягало все населення округу незалежно від станової приналежності (Статут 1588 року, розд. XIV, арт. 9). До копного суду звертались всі суспільні верстви і навіть національні меншини та уряд, хоча вказаний суд традиційно вважався селянським. Копний суд був швидким, проникливим, неупередженим, справедливим. Відповідно позивач звертався до копного суду охоче, а відповідач намагався всіляко уникнути його, особливо якщо належав до пануючої верстви.

Особливістю копного суду є те, що це суд самої общини, громади, яскравий приклад вирішення судових справ самим населенням. Підсудність копним судам базувалася на територіальних засадах. Копний суд мав компетенцію в межах так званого копного округу, до якого входили всі мешканці території, що простягалася від даного пункту в чотири сторони на одну литовську милю (приблизно 7,5 км), тобто на 15 км. Площа копного округу дорівнювала приблизно 115 – 225 квадратним кілометрам (див.: Статут 1529 року, розд. XIII, арт. 25; Статут 1588 року, розд. XIV, арт. 9; розд. XI, арт. 26). Отже, копний округ виступав суб'єктом копного права, причому не так мешканці общини, як земля. З вказаних позицій злочин, скоєний на

цій землі, навіть вбивство, розглядається копним правом як “змаза ґрунту”. На думку С.Г. Ковальнової, це є ще одним доказом давності походження копного суду [4, с. 94].

Існував тісний зв'язок копних судів з судами державними, зокрема, з гродським судом. Вироки копних судів, як і реляція, подавалися до гродських судів. Державні суди звичайно затверджували вироки копних судів, оскільки вважали їх слухними та справедливими.

У судочинстві Русько-Литовського періоду існували такі засоби перегляду рішень суду: 1) скарга на суддю щодо розгляду справи і винесення вироку «не водлуг закону» та 2) апеляція, тобто новий розгляд справи за участі обох сторін у суді вищої інстанції. Статути 1566 р. передбачав існування обох видів. Але на практиці апеляція переважала.

Апеляційною інстанцією для державних судів, був суд великого князя та його різновиди. Статут вказує, що при незгоді з вироком невдоволена сторона мала не соромити суддів “злыми словесы”, а заявити: “Пан суддя! Твій вирок я вважаю невірним, дозволь звернутися до суду великого князя.” Але заборонено було апелювати від вироків, що базувалися на підставі представлення досконалих, або достатніх доказів: на письмових зобов'язаннях сторони, яка програвала справу, або на її добровільному зізнанні; також заборонялось апелювати, посилаючись на дрібні порушення формальностей при відправленні суду (Статут 1566 року, розд. IV, арт. 11). Апеляція не повинна була іти за межі Великого князівства Литовського. Порушувач цієї постанови, що викликав противну сторону на суд великого князя в Польщу, мав сплатити викликаному 12 рублів грошей (Статут 1566 року, розд. IV, арт. 63).

Статут 1566 року, який закріпив впровадження реформи, заборонив звертатися до суду великого князя, доки справа не буде розглянута в місцевому суді, таким чином, за центральним судом закріпилася функція апеляційної інстанції, крім певного кола справ, підсудних виключно великокнязівському суду [4, с. 56-57].

Оскарження рішень суду в добу Литовсько-Руської держави передбачало звинувачення однією зі сторін судді у вирішенні справи не за законом. Наслідком чого був суд з суддею у вищій інстанції. Скарга була направлена проти судді, а не судового вироку. Статут 1566 р. зберіг дану форму оскарження. Згідно з арт. 21 розділу IV, якщо б «што недоизреньем их [урядників гродського суду] на том уряде в справе их поблудило», стороні слід було подати скаргу до воєводи або старости. Однак норми закону, що регламентували порядок «отозвання» від вироків повітових судів, передбачали і процедуру перегляду справи у вищій інстанції за скаргою однієї зі сторін. Таким чином, Статутом 1566 р. було започатковано апеляційне оскарження як новий розгляд справи за участі обох сторін (арт. 61-64 розділ IV) [3, с. 170].

Висновок. Отже, завдяки Другому Литовському статуті в судовій системі відбулися позитивні зміни, які полягали не тільки в упорядкуванні та в унормуванні судової системи Великого князівства Литовського, а й в чіткій диференціації вищевказаних видів судів. Крім того, внаслідок судової реформи 1564-1566 рр. було зроблено великий крок у напрямку чіткого розмежування компетенції судів за колом справ.

Література

1. Майкут Х.В. Цивільне право на українських землях за Литовськими статутами: історико-правове дослідження: автореферат дис. ... к.ю.н. за спеціальністю 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Х. В. Майкут. – Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2009. – 20 с.

2. Сердюк В.В. Верховний Суд України: Витоки, сучасність, перспективи: Монографія / В. В. Сердюк. – К.: Істина, 2008. – 304 с.

³ Сокальська О. В. Нариси з історії українського судочинства (XVI – початок XVII ст.): монографія / О.В. Сокальська. – Одеса: Інтерпрінт, 2010. – 210 с.

4. Ковальова С.Г. Еволюція судової системи і судочинства на українських землях Великого князівства Литовського. – Дисертація ... к.ю.н. за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень / С. Г. Ковальова. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2004. – 197 с.

5. Кульчицький В.С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. С. Кульчицький, Б. Й. Тищик – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – 624 с.

6. Бедрій М. Функціонування копних судів на українських землях у складі Великого князівства литовського // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2012. Випуск 56. – С.80-87.